

EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS
COUR EUROPÉENNE DES DROITS DE L'HOMME

Неофіційний переклад
(оригінал виступу)

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СУД З ПРАВ ЛЮДИНИ

Урочисте засідання
з нагоди відкриття судового року

31 січня 2020 року

Лінос-Александр Сісіліанос

Голова Європейського суду з прав людини

Пані та панове голови конституційних і верховних судів,
Голово Парламентської асамблеї,
Керівник заступників міністрів,
пані Генеральний секретар Ради Європи,
Ваші Високоповажності,
пані та панове!

Хочу подякувати вам особисто та від імені всіх моїх колег за згоду взяти участь в урочистому засіданні з нагоди відкриття судового року в Європейському суді з прав людини. Ваша присутність тут свідчить про міцність зв'язків, які нас об'єднують.

Відповідно до традиції в цей останній день січня я все ще можу побажати вам щасливого Нового 2020 року. Також хочу підвести підсумки багатьох подій 2019 року – важливого року для Суду і Ради Європи.

Стосовно Ради Європи, я особливо радий, що маю змогу вітати нового Генерального секретаря РЄ пані Марію Пейчинович-Бурич, яка вперше вшанувала нас своєю присутністю на наших урочистих слуханнях.

Пані Генеральний секретар, Ви застали Раду Європи саме в той період, коли вона відновлює себе, спираючись на дуже міцну основу, після безпрецедентної політичної та фінансової кризи.

Від самого початку здійснення своїх повноважень Ви наголошували на своїй прихильності до Суду. Мої колеги та я надзвичайно вдячні Вам за це.

Шановні голови верховних судів!

За останній рік наша мережа зазнала величезного розширення. Зараз вона включає 86 судів з 39 держав, що робить її найбільшою мережею такого типу у всьому світі. Серед нас присутні пані Шанталь Арен, перша Голова Касаційного суду Франції, та пан Бруно Лассерра, заступник Голови Державної ради Франції, – для мене це можливість подякувати їм за те, що вони приймали нас усіх на дуже успішній конференції верховних судів, яка відбулася в Парижі 12–13 вересня. Той захід свідчив про зростаюче значення багаторічного діалогу між суддями. Приймаючи нас усіх в Єлисейському палаці під час проведення конференції, Президент Емманюель Макрон чітко висловив свою підтримку цьому заходу, який символізує верховенство права в усій Європі.

2019 рік відзначився завершенням Інтерлакенського процесу, який розпочався в 2010 році. Впродовж цього процесу були здійснені масштабні реформи нашої структури та методів її роботи. Процес реформування зайняв все десятиліття. Наш Суд продемонстрував свою здатність проводити реформи та належним чином використовувати всі наявні інструменти.

Результати впровадженої політики були переконливими, про що свідчать статистичні дані, якими я хотів би поділитися з вами.

Багато хто з вас пам'ятає, що наприкінці 2011 року, коли Інтерлакенський

процес тільки починався, у нас на розгляді перебувало 160 000 заяв. Ця астрономічна цифра була значно знижена, і на початку цього року вона становить трохи менше 60 000. Можу додати, що у 2019 році Суд заслухав та виніс рішення щодо понад 40 000 справ. Це результат роботи усіх суддів та представників канцелярії, яким я вдячний.

Однак ситуація все ще відкрита для поліпшення в плані розгляду залишків справ, і протягом наступних місяців та років потрібно буде докласти значних зусиль.

Найбільшим викликом є існування 20 000 нерозглянутих справ у палатах. Незважаючи на те, що в 2019 році кількість таких справ трохи зменшилася порівняно з показниками 2018 року, вони все ще представляють «важке ядро» загальної кількості наших справ. Важливо, щоб нам вдалося присвятити їм усю необхідну увагу. Дійсно, багато з них – це важливі справи, які іноді підіймають дуже серйозні питання. Суд цілком усвідомлює це і постійно удосконалює свої методи роботи для вирішення зазначеного питання. Однак для цього знадобляться додаткові ресурси.

Однією з головних подій для Суду у 2019 році став перший консультативний висновок, виданий відповідно до Протоколу № 16, у відповідь на запит Касаційного суду Франції.

Справа стосувалася ситуації дитини, народженої за кордоном за допомогою гестаційного сурогатного материнства, яке відбулося за допомогою гамет біологічного батька. Статус батька було визнано відповідно до французького законодавства після перших кількох рішень, винесених нашим Судом. Питання залишилися стосовно статусу ймовірної матері.

У нашому консультативному висновку було зазначено, що право на повагу до приватного життя дитини вимагає від внутрішнього законодавства передбачення можливості визнання законних стосунків «мати-дитина» з імовірною матір'ю. Такого визнання можна досягти шляхом усиновлення.

Через кілька місяців після надання нашого консультативного висновку Касаційний суд Франції, проводячи засідання у повному складі, нарешті вирішив ухвалити рішення щодо реєстрації у Франції закордонних свідоцтв про народження з метою встановлення відносин «мати-дитина» між такими дітьми та їх ймовірними матерями. Таким чином, вирішення цього питання пішло навіть далі, за межі нашого висновку. Це прекрасний приклад діалогового підходу, встановленого відповідно до Протоколу № 16.

Цей протокол є викликом для нашого Суду, адже коли ми отримуємо запит, то розпочинається провадження, і ми повинні дуже швидко виносити рішення щодо особливо чутливих питань. Саме це ми і зробили.

Протокол № 16 точно не призначений для застосування на щоденній основі. Він повинен обмежуватися принциповими питаннями. Тим не менш, оскільки європейське правосуддя має бути зоною діалогу та взаємодоповнюваності, Протокол № 16 є найсучаснішим інструментом, доступним нам у цій сфері. Тому його перше застосування знаменує віху в історії європейської системи захисту прав людини. Другий запит, на цей раз від Конституційного суду Вірменії, вже подано, і він знаходиться на розгляді.

Друге значне правове досягнення в 2019 році стосувалося виконання наших судових рішень. Ми всі знаємо, що успіх всієї нашої системи залежить від повного виконання наших рішень. Роль Комітету міністрів, закріплена в Конвенції з метою гарантування ефективності нагляду за їх виконанням, є надзвичайно важливою для забезпечення надійності системи. Ми можемо легко уявити, що відбувається з цією довірою, коли судові рішення не виконуються.

Це свідчить про важливість нового провадження щодо порушення, передбаченого у пункті 4 статті 46 Конвенції. Це положення було застосовано вперше у 2019 році.

У рамках цього першого провадження щодо порушення Суду було запропоновано визначити, чи не відмовився Азербайджан виконувати рішення, винесене у 2014 році. Справа стосувалася ув'язненого політичного опонента – Ільгара Мамедова. Питання полягало у тому, чи виконала держава-відповідач

свої зобов'язання, відмовившись звільнити даного політичного опонента відповідно до нашого рішення.

Наш Суд вважав, що держава, про яку йдеться, дійсно не виконала свого зобов'язання щодо раніше винесеного Судом рішення.

Це перше провадження щодо порушення, яке виходить за межі відповідної справи, свідчить про розвинене інституційне співробітництво між Судом та Комітетом міністрів. Комітет міністрів та Суд втручаються в систему різними способами. Один – політичний, а другий – правовий. Проте вони переслідують одну мету – забезпечення ефективності системи. Провадження у справах про порушення, здійснене вперше, зближує нас. Воно посилює нашу спільну відповідальність і є важливою складовою європейського механізму захисту прав людини.

Відкриття судового року не було б завершеним без посилання на ключові справи минулого року.

Хоча справи, які я обрав, різняться, всі вони стосуються головних питань, які, безумовно, набуватимуть значення протягом наступних десяти років: захист дітей; попередження насильства над жінками; проблеми міграції та захисту довкілля.

Перша – справа Великої палати, «*Strand Loben проти Норвегії*», яка стосувалася відбирання дитини від матері. З цього приводу Суд вказав на важливість біологічних зв'язків між батьками та їхніми дітьми, які повинні бути захищені. У цьому рішенні Суд підкреслив значення та обсяг поняття «найкращі інтереси дитини» та гармонізував різні підходи, що існують на загальноєвропейському рівні.

Наш Суд також присутній на іншому «фронті», який має кардинальне значення – протидія насильству над жінками. Як ми зазначали в одному з наших рішень, такий вид насильства є широко розповсюдженою проблемою, яка стоїть перед усіма країнами-членами і є особливо тривожною в сучасному європейському суспільстві.

Як відомо, уже кілька років Суд виносив рішення з цього приводу. Насправді, рішення у справі *«Opuz проти Туреччини»* чітко відповідало зростаючому міжнародному усвідомленню нагальної необхідності у прийнятті конкретної конвенції. Таким чином справа *«Opuz»* проклала шлях до розробки Конвенції Ради Європи щодо запобігання та протидії насильству над жінками та домашньому насильству. Справа *«Opuz»* – вдалий приклад синергії роботи між Радою Європи та Судом. Так звана Стамбульська конвенція тепер є додатковим інструментом Суду для забезпечення захисту основоположних прав.

У 2019 році вперше у цій сфері Суд визнав порушення стосовно Росії. У своєму рішенні у справі *щодо Володіної* він зазначав, що у російському законодавстві не передбачено відповідальності за насильство в сім'ї, а отже – й заходів щодо відповідного судового та правового захисту. На наш погляд, ці упущення чітко показали, що влада не визнала серйозності проблеми домашнього насильства та його дискримінаційного впливу на жінок.

У 2019 році Суд взявся за розгляд ще одного із викликів, з якими зараз стикаються держави. За останні кілька років він отримав багато заявок щодо ситуації мігрантів у Європі. У 2019 році було винесено три основні рішення щодо різних аспектів цього непростого питання: насамперед щодо утримання мігрантів у транзитній зоні аеропорту (*«Z.A. проти Росії»*); по-друге, щодо «ланцюгових депортацій» у справі *«Ilias and Ahmed проти Угорщини»*; і нарешті, щодо ситуації з дітьми без супроводу у справі *«H.A. проти Греції»*. У цих різних справах Суд обережно ставився, по-перше, до захисту законодавства ЄС стосовно біженців, по-друге, до визначення шляху подальшої міграційної політики держав.

Останнє рішення, яке я хотів би зазначити, стосувалося також життєво важливого, навіть глобального, питання. Воно було винесене у справі *«Cordella проти Італії»*. У цій справі заявники скаржилися на вплив токсичних викидів, які виробляються на заводі, на навколишнє середовище та їх здоров'я. Суд постановив, що тривала ситуація із забрудненням навколишнього середовища загрожує здоров'ю заявників та усьому населенню постраждалих районів. Тому

Суд закликав італійську владу негайно запровадити екологічний план для забезпечення захисту населення.

Це рішення має трагічну актуальність. Кілька місяців тому ми всі були вражені картиною палаючої Амазонії. На початку цього року ми знову приголомшено спостерігали за бурхливими пожежами в Австралії. На жаль, ми увійшли в епоху антропоцену, в якій людина руйнує природу.

У цьому контексті, як ніколи, справедливо та належним чином Суд здійснюватиме такі повноваження, які дозволять йому закріпити право на життя в здоровому середовищі. Однак надзвичайна ситуація з навколишнім середовищем показує, що Суд не може діяти один, не може монополізувати цю боротьбу за виживання планети. Усі ми повинні поділити відповідальність.

Саме тому я хотів би завершити цей огляд судової практики останнім прикладом з Нідерландів. Наприкінці грудня минулого року Верховний суд Нідерландів виніс рішення, яке викликало негайну реакцію у всьому світі: Верховний Суд зобов'язав державу Нідерланди зменшити викиди парникових газів щонайменше на 25 % до кінця 2020 року.

Під час винесення цього рішення, яке було визнано історичним, Верховний суд Нідерландів чітко покладався на Європейську конвенцію з прав людини та практику нашого Суду.

Спираючись безпосередньо на Конвенцію, нідерландські судді підкреслили той факт, що Європейська конвенція з прав людини насправді стала нашою спільною мовою, і що цей інструмент може надати справжні відповіді на проблеми сучасності.

Справи, про які я щойно згадував, чітко свідчать про сучасність та актуальність Конвенції, яку тлумачить Суд. Уже 60 років Суд використовує свою практику для пропаганди верховенства права, демократії та прав людини – основних цінностей Ради Європи. Цього року ми відзначатимемо 70-ту річницю Конвенції. Європейська конвенція, без сумніву, є одним з найвидатніших мирних

проектів в історії людства.

Сьогоднішня офіційна сесія відкриття – це також наша перша можливість відзначити цей Договір. Тому може бути корисним коротко підвести підсумки основних досягнень системи.

Практика Суду засновується на ідеї, відповідно до якої верховенство права лежить в основі всієї Конвенції. Верховенство права – це не верховенство будь-якого закону. Це саме верховенство права, яке ґрунтується на цінностях Конвенції.

На мою думку, є три причини загального успіху європейського механізму захисту прав людини.

Перш за все, Конвенція пронизує всі галузі права: кримінальне та цивільне право, приватне та публічне право, не кажучи вже про такі нові галузі, як новітні технології та екологічне право. Вона, так би мовити, присутня на всіх «фронтах». Коротше кажучи, цей текст дає відповіді на найрізноманітніші складні питання, що виникають у наших суспільствах.

Друга причина цього успіху має багато спільного з його еволюційним тлумаченням – насамперед нашим Судом, а потім вашими судами. Ця методологія тлумачення чітко відповідає побажанням засновників. Вони сприймали права людини, які були не статичними чи застиглими в часі, а динамічними та орієнтованими на майбутнє. Узагальнені терміни, що використовуються Конвенцією, разом із невизначеною їх тривалістю припускають, що сторони бажають, щоб текст був інтерпретований та застосований шляхом відображення сучасних змін. Ця точка зору підкріплена Преамбулою Конвенції, в якій йдеться не тільки про «підтримку», а й про «подальшу реалізацію прав та основоположних свобод людини», тобто їх розвиток.

Цей еволюційний метод тлумачення дозволив пристосувати текст Конвенції до «сучасних умов», не вимагаючи офіційних змін до договору.

Цей спосіб тлумачення також неодноразово підтверджувався практикою Міжнародного суду.

І найголовніше: ми всі у своїх відповідних судах забезпечили постійність Конвенції, оскільки вона все ще неймовірно сучасна у 2020 році.

Третьою причиною успіху Конвенції за сімдесят років її існування є створення конкретної європейської правової ідентичності. Трактуючи Конвенцію, Суд допоміг гармонізувати європейські правила у сфері прав та свобод.

З моменту свого заснування аж до сьогодні Суд зміцнив повагу до людської гідності, забезпечивши дотримання таких основних гарантій, як: право на життя та скасування смертної кари; заборона жорстокого поводження; заборона рабства та торгівлі людьми.

Він запровадив гарантії, що захищають людей від свавілля, несправедливості та зловживання владою. Це забезпечило захист гідності осіб, позбавлених волі. Також Суд розробив всеохоплюючу практику для захисту приватного та сімейного життя.

Що стосується політичних прав, Суд прагнув захистити плюралістичну демократію, гарантуючи повагу до основних демократичних принципів у таких сферах, як участь у вільних виборах та свобода вираження поглядів, віросповідання, зборів та асоціацій. Занепокоєння щодо сприяння толерантності та широкій свідомості постійно підтримує практику Суду.

Тут важливо пам'ятати, що демократія – це єдина політична модель, передбачена Європейською конвенцією з прав людини, і єдина сумісна з нею система. Жоден інший міжнародний орган не встановив настільки чітко зрозумілий спосіб зв'язку між демократією та правами людини.

Саме тому Суд приділяє особливу увагу порушенням основ демократії, в тому числі будь-яким спробам підірвати незалежність суддів. Слід зазначити, що нещодавно Суд Європейського Союзу застосував наші принципи у цій галузі.

Це також пояснює стурбованість нашого Суду щодо випадків порушення статті 18 Конвенції щодо зловживання владою. У 2019 році Суд встановив порушення цього положення у трьох політично чутливих справах. Такі справи завжди є симптоматичними для регресу з боку правової держави. Незалежно від того, чи стосуються вони спроби змусити опонента мовчати чи задушити політичний плюралізм, такі випадки суперечать поняттю «ефективної політичної демократії», викладеному в Преамбулі Конвенції.

Як ми бачимо, робота, проведена за 70 років, була величезною і охопила велику кількість сфер. У 2020 році відбудеться низка заходів та конференцій, які дозволять нам повернутися до всіх цих досягнень. Для того, щоб відзначити цю річницю, нещодавно вийшла пам'ятна книга. В ній ідеться про 47 рішень, які змінили Європу, по одному від кожної держави-члена. Вона також включає в себе інші документи з архівів Суду, а також ряд приголомшливих фотографій. Екземпляри книги будуть доступні в кінці цього слухання, і я пропоную вам їх взяти.

Пані та панове!

Шістдесят років тому перше рішення, винесене Європейським судом з прав людини під головуванням видатного Рене Кассіна, стосувалося справи *«Lawless проти Ірландії»*. Дійсно, ми маємо глибокі і тісні зв'язки з Ірландією. Наша рання судова практика включає кілька провідних судових рішень щодо цієї держави. Всі ми знайомі зі справою *«Open Door and Dublin Well Woman»*, важливою справою щодо свободи вираження поглядів стосовно абортів; справою *«Norris»*, яка стосувалася заборони одностатевих стосунків за взаємною згодою між дорослими людьми; *«Bosphorus Airways»* – справою надзвичайного значення з точки зору взаємозв'язку між законодавством Європейського Союзу та договірним правом; і, звичайно, *«Airey»* – справою, яка була основоположною щодо права на суд.

У країні із загальним правом, в якій діє Конституція, Конвенція відіграла принципову роль у гарантуванні дотримання прав людини.

Кілька разів ірландські політичні органи заявляли про свою прихильність до Суду, і ми мали честь вітати трьох президентів Республіки Ірландія.

Врешті-решт, ось уже кілька років завдяки ірландській щедрості всі наші слухання знімаються та можуть транслюватися в Інтернеті. Це, вочевидь, стосується і сьогоднішнього урочистого слухання, що відзначає новий судовий рік.

У зв'язку з цим я радий вітати ірландського друга Суду на цьому слуханні. Понад тридцять років тому він був одним із юристів у знаменитій справі *«Open Door and Dublin Well Woman»*. Але сьогодні ми вітаємо його як Голову Верховного суду Ірландії. Друг, про якого йдеться, – Френк Кларк.

Шановний пане Голово, Вам надається слово.